

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА СОБОРНІ ПОСЛАННЯ О. АНДРІЯ БАЧИНСЬКОГО ЯК ДУХОВНА ПРЕДТЕЧА НОВОЇ ЗАКАРПАТОУКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ

Анотація. У статті розглядається діяльність владики Бачинського та послання 1797–1806 років із засад високих національно-патріотичних ідеалів автора і барокової концептивної ампліфікації.

Ключові слова: харизматична особистість, бароковий концепт, динаміка розвитку суспільної та естетичної думки, топоси *vanitas – memento mori*.

Resume. The article deals with Bachynskye activity and the message of 1797–1806 within authors vision of high national and patriotic ideals and baroco conceptual amplification.

Key words: charismatic personality, baroque concept, dynamic development of public and esthetic idea, monacu *vanitas – memento mori*.

Минає 275 років від дня народження та 235 із часу висвячення владики о. А. Бачинського. Ще за життя визнаний у його геніальності, він, як ніхто інший у культурі Закарпаття, був тенденційно відкинутий і забутий, незважаючи ні на загалом високий рівень історіографії в краї, ні на щораз активніше залучення української посткомуністичної науки у європейський контекст [1, 21], ні на реабілітацію багатої греко-католицької культури, яка, зокрема, в Закарпатті досить-таки ефективно доповнювала загнане в злидні православ'я, коли "духовник дуже мало ріжнився от селянина" [5, 65], ні відомі пророцтва та оцінки його молодшими сучасниками і однодумцями. Так, Василь Довгович у творі "134. Епікедій на смерть його преосвященства пана Андрія Бачинського, єпископа Мукачівського, 1810 року" слушно твердив, що настала "нова доба", освячена іменем "Великого Андрія", і пророчив йому "мармурову статую" "на унгарській площі, на високім Пагорбі..." [2, 118–121]. Розлогіше і більш вмотивовано, погоджуємось із проф. Д. Данилюком [3, 50], обґрунтував заслуги А. Бачинського Михайло Лучкай [4, 130]. Своєрідно імітуючи весь драматизм нелегкої боротьби дискусій (і не тільки!) між Мукачевом і Егером, зосереджуючи увагу на тому, що в особі Бачинського єп. І. Брадач мав достойного наступника, Михайло Лучкай переконує, що йдеться все-таки, кажучи сучасною термінологією, про людей бароково-просвітницького гарту, вправних політиків і дипломатів, всебічно розвинутих, непоступливих у власній національній гідності.

Харизма А. Бачинського вабила дослідників нового часу. Так, І. Кондратович у 20-х роках ХХ ст. констатує: "Як повхреник Брадача и духовенства в дһлһ канонізації єпископства провадив у Вһдні переговори і єго незвичайну образованность узнала и королева Марія Терезія" [5, 78]; "от Маріһ Терезіһ одержав все, що потрібно до архієрейского сана и до архієрейского священнодһйствія" [там само]; "особливу заслугу має Бачинскій, що основав бібліотеку, котра єще за єго живота числила 9000 томів. Всһ єпархіальнһ церкви обдаровав

старославянськими книгами и возбуждав духовенство прилһжно читати их" [5, 79].

Сучасний історик церкви о. А. Пекар також прагне об'єктивно оцінити і пояснити джерела сили і мужності А. Бачинського – людини і культурного діяча. Він, зокрема, зосереджує увагу на постійній протидії владики Ватікану, коли звідти надходили розпорядження, які не мали під собою жодної канонічної підстави (ерекційна булла Климента XIV-го) [6, 18]; на відстоюванні офіційної назви "греко-католики", що "опісля прийнялося також і в Галичині" [6, 40]; на синоді 1773 року, коли "єп. Бачинський боронив традиції Східної церкви, а Божичкович, вихований у Римі, схилився радше до латини" [там само]; на фактах наклепів ягерських єпископів, "які довгими роками намагалися підкорити собі Мукачівську єпархію неправдивими, а часто і злобними доносами до Риму" [6, 51] і на тому, як вони, зрештою, домоглися, що мукачівські єпископи змушені були щороку складати перед папською консисторією визнання католицької віри. Єп. Бачинський не погодився з цим. Він, висловивши 1776 року апостольському нунцієві своє чергове визнання віри, "наполегливо просив звільнити його з такого понижаючого обов'язку" [6, 52]. Владика Бачинський не дозволяв собі програвати будь-яку справу. Так, коли на його клопотання Рим мовчав, він дошукувався справедливості у імператриці, і, зокрема, в цьому конкретному випадку "20 березня 1777 р. сама цесарєва Марія Тереза звернулася до папи Пія VI з просьбою... Нарешті просьба єп. Бачинського була вислухана і мукачівські владики були звільнені від обов'язку щорічного віровизнання перед своєю консисторією" [там само].

У контексті українського національно-освітнього відродження кінця XVIII – першої половини XIX ст., як на наш погляд, науковий інтерес становить питання ідентифікації культурно-патріотичного осередку єпископа А. Бачинського, хоча уже Іван Франко присутньо акцентував на його характері, назвавши головніших його презентантів. Так, зокрема, він

писав: "... только в конце XVIII века начинается между ними (угорськими руськими – Н. В.) усиленная научная и просветительская деятельность. Мукачевский епископ Андрей Бачинский (1772–1809) *собирает вокруг себя значительное число учёных*, содействует распространению грамотности и просвещения среди простого народа: печатанию книг и учебников. Из его сотрудников наиболее известен Иоаникий Базилович...; народному просвещению содействовали также Иоанн Кутка, автор популярного и до сих пор катехизиса (1803), инспектор Дмитрий Попович, составивший тщательную опись более 300 посещённых им народных школ, священник Иоанн Пастелий: автор многих исторических записок и очень популярной сатиры на попа" [7, 123].

На думку В. Пачовського, єпископ та його оточення виступили як могутня гуманістично-освітня течія людей, які в Австро-Угорщині "усвідомлювали себе українцями (русинами, роксоланами, рутенцями, русами, росіянами, руськими)" [8, 12], сповнених "інтересу до народного життя... і національної історії", "до розвитку суспільної свідомості" [8, 10].

У цьому ж контексті промовистий факт із церковно-просвітньої діяльності наводить також о. А. Пекар. Він, зокрема, пише: "На просьбу єп. Бачинського, декретом Угорської намісницької ради від 23 лютого 1787 р. празник Покрова Пресв. Богородиці був проголошений національним святом закарпатських українців" [6, 327].

Погоджуючись також з І. Мацинським у тому, що Іоаникій Базилович, Іван Фогарашій, Іван Чургович, Михайло Лучкай, Василь Довгович саме о. Андрієві Бачинському "завдячують за той простий факт, що своєю працею залишили помітний слід в історії закарпатських українців і позитивно вплинули на дальші покоління" [9, 24], додаємо до вищенаведеного низку фактів за книгою о. А. Пекаря, зокрема про Іоаникія Базиловича та його працю: "Поштоухом до написання історії для Базиловича була праця Семигородського латинського єп. Ігнатія Баттянія, який заперечив заснування Святомиколаївського монастиря князем Корятівичем і тим самим заперечив існування Мукачівської єпархії. Тож Базилович, за благословенням єп. Бачинського, взявся за перо, щоб на основі документів доказати історичність заснування Мукачівського монастиря Подільським князем Корятівичем, як теж правне існування Мукачівської єпархії, хоча б тільки від кінця XV ст., від коли вже уціліли королівські надавчі грамоти для Мукачівських єпископів. Так появилася перший том Базиловичевої історії у трьох частинах, опублікований 1799 р. Переконавшись про вагомість дослідницької праці Базиловича, єп. Бачинський тоді відкрив для нього єпархіяльний архів, тож він продовжував історію Мукачівської єпархії аж до повної її реорганізації Бачинським" [6, 185–186]. У висновку о. А. Пекар погоджується із В. Гнатюком, "що закарпатські українці аж до початку XIX ст. "культурно нічим не

стояли нижче від своїх сусідів", тобто мадярів", – та з о. Є. Бараном у тому, що А. Бачинський може бути названим "батьком релігійного й культурного відродження Срібної Землі" [6, 269].

Осмислюючи конкретні вияви творчого життя єпископа, переконуємось, що для нього багато важили барокові знаки культури – бібліотека, книга і найперше – мова. Для діячів кола А. Бачинського, як і для нього самого, вона, крім гносеологічного, носила виразний онтологічний чи аксіологічний сенс, глибинний греко-слов'янський смисл як єдиної опори духовного життя. Праведне життя для них визначалось як таке, що заперечувало *vanitas*, як бібліотека, як література, як її першопочаток – Біблія, а, як відомо, "процес освоєння Біблії в Україні йшов по висхідній... був дуже інтенсивним і завершився першим друкованим виданням повної Острозької Біблії 1581 р. Це був переклад на церковнослов'янську мову, сакральну мову давньої України, але з усіма українськими ознаками" [10, 9].

Не без підстав можна вважати, що саме такою хотів бачити А. Бачинський Біблію створеної ним закарпатоукраїнської бібліотеки, яка, зрештою, вийшла-таки друком у Будині 1804 року, в п'яти томах. Видала її університетська друкарня "накладом 800 примірників для потреб Мукачівської греко-католицької єпархії. Фактично, це є друк Києво-печерської лаври. Віддруковані в Києві аркуші були доставлені до Будина ще в 70-х роках XVIII ст., тут виготовлено нову титульну сторінку, "знищено всі сліди "схизматичкої" православної церкви" [10, 10]. А. Пекар уточнює: "Біблія Бачинського – це перевидання п'ятитомної Почаївської Біблії, яка появилася друком 1798 р." [6, 177], – і пропонує такі роз'яснення з цього приводу: по-перше, коли ягерський єп. К. Естергазії "злбно оскаржив єп. Івана Брадача у Римі, що владика своїми книгами підтримував в єпархії схизматичні і еретичні навчання" [6, 311], то імператриця 1773 року скликала з цього приводу синод усіх греко-католицьких єпископів Мадярщини. "На синоді Бачинський належно оборонив честь і правовірність єп. Брадача" [там само]. Тут же, на Віденському синоді, "владики рішили перевидати всі літургійні книги за зразком почаївських, тільки деякі нововведення казали поправити за текстом давніх киево-печерських видань" [там само]. Львівська друкарня Ставропігійського братства теж друкувала книги для греко-католицького читача, і це було тут же, у австрійській імперії, однак учасники синоду визнали старослов'янську мову київських видань більш елегантною, і цим засвідчили високу культуру у краї Книжки як такої [див.: 6, 311], ще й до того Почаївський монастир і друкарня уже належали "до з'єдинених василіан" [див.: 6, 117].

Біблію як винятково вагомий знак культури, як палімпсест, як вищу, реальність – світ як текст, як Книгу – сукупність таємних знаків Господнього провидіння – А. Бачинський велить замовити кожній парафії, хоча б у одному примірнику. Це

підтверджено його посланням від 1 січня 1806 року, у якому виділено ще один винятково вагомий знак національної культури – рідну мову.

Будучи людиною барокового світогляду, владика Бачинський не мислив свого єпархіального правління без книг [порівн. Митрофан Довгалевський у завершальному "Прохальному слові до щиросердного читача", де автор жартома просить пробачення за помилки, а книжку трактує як палімпсест:

Працю ти візьмеш до рук і якщо десь побачиши помилки,

То вже пробач ти мені, друже-читачу, прошу.

Книги на поміч покликав і віршем, що зміг описав я,

Праця ж моя уві сні прозою стала чомусь [13, 162].

Книгу як суму філософських та культурологічних знань А. Бачинський не мислить поза найширшим колом реципієнтів. І Біблію, і Катехизис І. Кутки він, по-перше, організовує як текст та, по-друге, посприявши створенню, популяризує, керуючись далекосяжними націєтворчими намірами. Так, у листі до священників керованої ним дієцезії про "Малий катехизм" Івана Кутки владика висловлюється як про одне із найбільш заповітних своїх бажань: "Єже издавна жelahь, при руках оуже маю Катехисисъ руски малый, или науку православно християнскую сокращеную ради согласнаго, и безыбачнаго по всей дієцесіи моеї малых дѣтей, и всякаго юношескаго лѣтосрла оученія" [15, 231–232]. Катехисис, за переконанням автора послання, повинен знати напам'ять кожен священник, бо "иже хочеть другаго оучити, первѣе самъ вынаученъ имѣть быти" [15, 232]. Крім того, він не може не мати "десяти дудокъ" на його придбання, а знання школярів після іспиту з предмета повинні бути засвідченими відповідною оцінкою.

Про обов'язкове знання Біблії не тільки священниками, але також і їх вірниками, єпископ пише у посланні від 1 січня 1806 року, що ці Книги св. Писання, руською нашою мовою видані, "умудрять" не тільки "вѣрою во спасеніе", але й на "Русскомъ языкѣ" видруковані і многократно читані та тлумачені священниками", зможуть народ привести до пізнання істини, "в добронравнѣ утвердити, но купно и Матерній наш язык, писмо, народъ и набожество содержати, и подкрѣпити возможесть" [15, 240].

Ймовірно сучасній науці не відомо, якою мовою приватно користувався владика; не залишилось, здається, спогадів його сучасників, як це маємо про М. Лучкая: "... І. І. Срезневський у листі до матері від 13 липня 1842 р. хвалить єпископа Поповича за те, що той говорив з ним російською мовою, а про Лучкая зауважує коротко, але влучно: "Онъ хохоль!" Росіяни, як відомо, прозивають українців хохлами" [11, 51]. Натомість, на сьогодні, – пише Ф. Тіхий, – відомий тільки один текст, написаний рукою єпископа. Це, власне, кілька рядків, засвідчених на обкладинці Краківської руської

інкунабули, Часословця 1491 р.: "Сія книга друкована въ Краковѣ року ауга, id est 1491, никогда и никакоже от кафедры Мукачевской да не отдалится, Андрей єпископъ" [11, 30–31].

Проаналізувавши вищенаведений текст, проф. Тіхий дійшов висновку, що "письмові свідчення А. Бачинського та його канцелярії – типові зразки підкарпатської ділової мови... Ця мова досить далека від церковнослов'янської основи. В автографі Бачинського зустрічається лише одне слово, що належить до церковнослов'янської спадщини, – никакоже. Разом з тим тут є два слова з народної мови, що згодом ввійшли до української літературної мови (друкований, рок). У морфологічній структурі знаходимо також сліди впливу розмовної мови – коротку форму прикметника друкована" [11, 31].

У праці "Вагомі етапи запровадження української мови та прогресивного письма в сфері освіти на Закарпатті в другій половині 18 – на початку 19 ст." проф. В. Статєєва, звертаючись до конкретних фактів реформаторської діяльності імператриці Марії-Терезії і, зокрема єпископа А. Бачинського, до його проекту шкільної освіти в Закарпатті, який він 4 листопада 1807 року надіслав Будинській королівській намісницькій раді, слушно наголошує, що він "мав на меті реформувати книжкову справу в Закарпатті", і це мало стосуватися "як зовнішнього, формального боку книжок – слов'янського кириличного письма (графіки), алфавіту і правопису, так і їх змісту, зокрема і змісту підручників-букварів" [12, 33]. Постмодерна сучасність чи закономірність т. зв. "перегуку епох", а також сила динаміки розвитку суспільної європейської думки підносить наукову вагу актуалізації ужгородською дослідницею виступів мукачівського єпископа проти двомовності підручників [див.: там само].

Боротьба із двомовністю букварів коштувала владичі "крові серця", бо це суперечило "Ratio educationis", та все-таки написані за його дорученням і "Малий катехизм" (Будин, 1801), і "Великий катехизм" (1803) секретарем єпископа, колишнім професором догматичного богослов'я, вірним послідовником ідеалів владичі І. Куткою, на жаль, не затвердженим після 1809-го року на єпископа Мукачівського, написані "народною мовою", мали великий успіх, їх перевидавали "аж до найновіших часів" [див.: 6, 173].

У сучасній історіографії (друга половина ХХ-го – початок ХХІ-го ст.) простежуються відмінні підходи до ідентифікації змісту та форми знаменитих послань єпископа Бачинського. Так, Андрій Шлепецький вважає їх такими, що нагадували "про живі творчі сили народу", – і далі: "Про народ говорило чимало діячів культури, але рідко кому з них ... вдалося сказати так, як це ми бачимо в посланнях А. Бачинського. В них ми відчуваємо його велику любов до народу, турботу про його культурне піднесення, національне оживлення, матеріальний добробут. ... А. Бачинський був одним з небагатьох єпископів,

які розмовляли мовою свого народу. Стикаючись з народом, він уважно приглядався до внутрішнього його життя і в своїх посланнях жваво відгукувався на безправ'я, затурканість і духовну темряву. А. Бачинський мріяв про прекрасне майбутнє Карпат, мріяв про той час, коли в усіх школах Закарпаття та Пряшівщини діти будуть навчатися рідною мовою. Його дуже боліло, що "руски отроци ани читати, ани писати не знають матерним своим руским языком" [14, 224].

Свого часу Ф. Тіхий уживав стосовно листів А. Бачинського термін циркуляр [див.: 11, 168; 169]. Натомість А. Пекар називає їх "пастирськими листами" [див.: 6, 174; 178...], хоча тексти еп. Паппа – тільки циркулярами [див.: 6, 172].

Стосовно окремих творів, погоджуємось із Ф. Тіхим, слід використовувати також термін і назву "Розпорядження". Так, текст від 29 січня 1781 року являє собою розпорядження про утворення дочірньої церкви у Лазівщині: "Показателю сего нашего писания возлюбленному сыну Василию Андрухович, обывателей веси Лазовщина, между тем, донелиже за расположением нашим весь Ясняя между мѣстными парохы раздѣлится къ вышней церкви за филиаль и въ духовную паству надаемъ и вручаемъ, отцевско тамо сущимъ обывателемъ повелѣвающе, да во всѣхъ якоже душевныхъ потребяхъ, тако и в доходахъ томужде назначенному себѣ пароху повинуются". Далі – дата (день, місяць, рік написання) і підпис: "Андрей, епископ Мукачувскій" [11, 168].

Процитоване "Розпорядження", попри його заголовок, виконане зі значними відхиленнями від традиційних етикетних форм. Воно засвідчує порівняно високий рівень закарпатурської епістолографії і, що, як наш погляд, становить собою винятковий науковий інтерес, то це тенденція не перетворювати загалом бароковий текст на т. зв. "закритий лист", а надати йому ознак соборного послання, адресатові якого вручаються долі багатьох людей, і до них владика вимагає ставитися "отцевско" як у їхніх душевних потребах, "тако и в доходахъ".

Проф. І. Удварі послідовно називає листи А. Бачинського циркулярами і поділяє їх за змістом на дві групи:

"1. Циркуляры, объясняющие и подытоживающие распоряжения и предписания государственной власти, Королевского Наместнического Совета.

2. Циркуляры, не связанные с государственными делами, а посвященные вопросам образовательным или духовным" [20, 116].

Угорський учений переконує, коли пише: "Иосиф II рассматривал священника как государственного служащего, который, по его мнению, наряду с церковной службой имеет другие гражданские обязанности, вроде оглашения и объяснения императорских распоряжений и организации народного образования на местах. В

этом духе циркуляры Бачинского побуждают клир к добросовесному проведению переписи... Обязанностью священников была также оповестительная и разъяснительная работа во время эпидемий, засухи или голода. От них требовалась и организация сбора денег, зерна и перевязочной ткани во время войны с Пруссией, а затем с Францией. В одном из своих циркуляров, например, Бачинский предписывает провести сбор в пользу глухих и немых. Во время затяжных войн множество циркуляров содержит распоряжения относительно дезертиров, демобилизованных ли сверхсрочно служащих солдат..." [20, 116–117].

Як уже йшлося вище, Андрій Шлепечський визначає листи А. Бачинського як послання. Крім того, він наголошує на їх ліризмі, і з цим є чимало підстав погодитися. Для аргументації цієї концепції звернемося до тексту листа від лютого 1797 року, де якраз ідеться про т. зв. дезертирів. Звичайний циркуляр чи розпорядження не могло б розпочинатися апострофою "Возлюбленный ... Діаконе!", а тим паче повинно би бути взірцем ділового письма. Натомість автор просить своїх адресатів благодіяти і переконувати вищеназваних осіб повернутися до війська своєчасно, бо тоді "за сіє невѣрное свое изутѣканіе безъ жадныхъ кары, и шкоды пріяти будутъ" [15, 222]. Багатозначним у цьому ж контексті прочитується підпис під посланням: "Жичливий О[те]ць: Андрей епископ".

У статті "Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання" звертає на себе увагу також така думка: "... ми відчуваємо його велику любов до народу, турботу про його культурне піднесення, національне оживлення, матеріальний добробут" [14, 224]. У цьому контексті, зокрема, пригадуються науково-актуальні і пророчі оцінки Іваном Франком Івана Вишенського – автора та його тексту: "... хоч фігура його являється нам оповита мрякою незвісності, писання його говорять до нас живим, енергійним словом і дають нам можливість заглянути в душу їх автора, оцінити і полюбити в нім чоловіка, писателя і патріота, конечно, з оговорками, яких домагається час його життя і оточення, серед котрого і для котрого йому приходилося працювати" [16, 198], – і далі: "Часті і несподівані проблиски того теплого людського чуття надають писанням нашого автора особливу принадність і вартість, якої б вони не мали задля свого змісту не раз вузько аскетичного та ідейно ретроградного, якої не мають твори далеко більше учені і систематичні вроді, наприклад, книжки Суразького. Особливо ж симпатичним являється автор наш там, де своїм теплим чуттям обнімає тих, про котрих в його часі мало хто думав..." [там само, 199].

Свої послання єпископ адресував у "732 матерні церкви (парафії) і 2041 дочірню" [6, 99]. Він писав-промовляв впродовж 36 років до великої кількості священників та відповідного числа їх вірників, і, очевидно, відчував, що творить тексти соборних

послать, бо коли зачини чи кінцівки листів ще можна б прийняти за етикетність жанру, то образ весни, як обновляючої світ сили [див.: 15, 230] чи вболівання за майбутнє дітей від 5-ти до 14-ти років, які "во многихъ мѣстѣхъ ... без науки христьянской гладом духовнымъ гиблють", а катехизиси валяються в канцеляріях непотрібом, сповнені щирого чуття.

За змістом більшість послань А. Бачинського виконана на тему суєтності людського буття, на тему "vanitas", що сягає біблійного: "марнота марнот – геть усе марнота" [17, 731]. "Мовляв, хоч людина й бачить, що у природі панують постійні закони й, що на землі є багато доброго, проте розв'язати всіх проблем буття людина неспроможна... Тим-то їй залишається одне: виконуючи щоденну працю, помірковано й з вдячністю користуватися тими благами, що їх посилає десниця Божа" [Проповідник // там само]. Барокві автори, як твердить Б. Крива, вибирали мудрість, "безодні світу й людської природи" і йшли до їх осмислення через "особливе заглиблення і посвячення" [див.: 18, 164–165]. Висока вченість та розвинутий естетичний смак спонукав автора до барокової філософської концептивності. Естетичним ядром думки ставала концептивна ампліфікація, яку гармонійно завершував афористичний, ідіоматичний, загалом мультизначенневий концепт. Так, на підставі "детального протоколу зустрічі єп. Брадача з Естергазієм в Ягері, дня 16 вересня 1769 р., списаним присутнім о. І. Пастелієм, коли ягерський єп. Естергазієв закинув йому (Брадачеві – Н. В.), що він людина підлого сумління" [6, 234], "єп. Брадач був уже готов відмовитися від владицтва", то "тогочасний архідиякон, пізніший єпископ, Андрій Бачинський вірадив його від цього, пригадуючи йому: "Всякий єпископ у Божій церкві наче той шкіпер, що під час бурі й негоди повинен бути готовий і загинути враз з кораблем" [там само]. Попри те, що тема "житейського моря" була улюбленою темою барокових ораторів київської школи" [19, 63], праці яких знав мукачівський єпископ, концептивна ампліфікація становила основу його барокового світогляду. Так, у посланні від 12 березня 1803 року vanitas дешифрується низкою прикладів негідної поведінки представників духовного сану, з якими "кождоденно" стикається автор: "нѣкіи изъ пароховъ народъ свой на долгшый часъ безъ всякаго поученія церковнаго, иніи безъ літургизанія, иніи малыя дѣти без науки христьянской оставляютъ, иніи таки про временное свое добро, и завязтость соперниковъ своихъ отъ духовнаго служенія отвертають: иніи на толико окаянно паянствуютъ, же еще явно паяни суще безъ всякаго правила священническаго затачающеса, літургизати дерзають, сквернословлятъ, лають, проклинають, біють, супружницы своя отъ себе проганяють, подложницы держатъ, и прочая яже стыдно есть и глаголати, окаянно творять, котрымъ

не довлѣтъ самыми токмо словами погрозы..." [15, 234].

Володіючи таким принципом творення тексту, як поєднання протилежностей, А. Бачинський на зміну vanitas вводить другу складову відомої барокової антитези memento mori. У цитованому вище слові це концепт: "оуже секира на корени лежить" [там само], – і біблійний топос за пророком Єремією: "Горе пастухам, що занашають і розганяють овець моєї отари..." [17, 393].

Будучи людиною високої вченості та розвинутого естетичного чуття, єпископ застерігає священників від того, щоб дозволити "богомазів" з їх "бридливыми" витворами, до яких людям доводиться молитися, в церкві пускати [див.: 15, 235]. Він суворо питає з "дяків", які "нечестно справуються, бученствуютъ" [там само], запустили церковний спів, хоча це предковична традиція в краю [там само].

У іншому посланні в основу барокової ампліфікації – своєрідного стержня твору – винесено концепт: "Имиже кто согрешает, сими и мучится" [15, 237], а кінцівкою уже цитованого послання від 12.03.1803 р. обрано метафору: "Положи Господи хранение оустом моим и дверь ограждения оустоухом моим" [там само]. Це ж саме стосується зачинів послань, коли цілком у дусі проповідницького барокового (і ранішого – русько-візантійського) символізму єпископ висловлює глибокі соціософські сентенції взірця: "На содержание въ своемъ составѣ коеголибo Рода и народа не есть болшаго и крепчайшаго союза, нежели содержание природнаго, отеческаго и матерняго своего языка, письма и набожества, якоже и вопрѣки искусством, и многими прикладами явно есть, яко егда аще который народъ природнаго началнаго своего письма и набожества лишатися и гнушатися начинать..." [там само, 239]. Відправляючи кліриків до латинських шкіл та семінарій, владика наголошує, що "аще кто сія ("русской науки" – Н. В.) не вѣдаеть, то во латинской семінарії буде "невѣжда" і як, вступив до семінарії, так і вийде з неї неуком [див.: там само].

Єпископ відстоює пріоритети не просто материнської мови, йдеться про мову культури, якою навчають дітей у "народній, національній чи нормальній школі" [там само, 237]. Без сумніву, окремі послання містили також і т. зв. ділову частину [див.: там само, 241], бо "на посту єпископа Андрей Бачинский развернул широкую и активную деятельность в сфере образования. Он эффективно опирался на политику позитивной дискриминации по отношению к греко-католикам, проводимую Габсбургами в русле просвещенного абсолютизма, и добился таким образом максимальной пользы для мукачевской епархии" [20, 115]. І все ж, як на нашу думку, слід розрізняти просвітній абсолютизм Габсбургів та просвітній абсолютизм, скажімо, Петра I, коли єпископ псковський і нарвський, великий бібліограф,

педагог і письменник Феофан Прокопович змушений був у Санкт-Петербурзі проповідувати прямо протилежне тому, чого навчав у Києві [див.: 19, 53], хоча на підставі джерела "Бібліотека Феофана Прокоповича (Витяг з опису)" довідуємося, що "Бібліотека Прокоповича – чудовий зразок характерного й закономірного явища переходу від однієї епохи до іншої. Його бібліотека рельєфно виражає проблему зміни поколінь інтелектуального життя суспільства, проблему синтезу різних, інколи протилежних точок зору" [21, 377].

Нам не пристало сперечатися з угорським професором, якого саме просвітництва руського чи русинського був представником о. Андрій Бачинський, – в усякому разі другого поняття у його посланнях, здається, нема, але, безперечно, він був тут "величайшим" представником [див.: 20, 115]. Він був безкомпромісним і послідовним (подібно до І. Вишенського) у праці для свого

народу. Він таки був "... справжнім сторожем чужої вівчарні // Та пильним пастирем власного стада" [2, 119], "... зразком віри, печаллю духівництва, // Радістю роду, волею народу" [там само, 121]. Всебічна патріотична діяльність, як і тексти соборних послань мукачівського єпископа, як на мій погляд, таки несуть на собі печать Середньовіччя [див.: 20, 116], але в модерному розумінні; крім того вони не можуть бути однозначно перекинутими у наш, сповнений міфів чи ідеологем вік. Вони прочитуються тільки за конкретно-історичних підходів і оцінок творчої свідомості видатного мислителя своєї епохи, а також мистецьки сконструйованих у його текстах топосів і своєрідно вживаних прийомів письма. Стосовно наступних етапів становлення української літератури Закарпаття, то тут необхідно послідовно враховувати геополітично заангажовані тенденції до розриву тяглості національної культури в межах одного жанру.

Література

1. Грицак Ярослав. Україна, як равлик: повільна але впевнена: Розмовляла Тетяна Нагорна // ДТ. – 2007. – № 3 (632). – С. 21.
2. Довгович В. "134. Епікедій на смерть його преосвященства пана Андрія Бачинського, єпископа Мукачівського, 1810 року" // Василь Довгович: людина Бароко. – Ужгород: Карпати–Гражда, 2000. – С. 118–121.
3. Данилюк Д. Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії. – Ужгород, 1995. – 65 с.
4. Лучкай М. Історія карпатських русинів, церковна і світська, давня і нова аж по наш час // НЗМУК у Свиднику. – Пряшів, 1992. – Вип. 18. – С. 63–153.
5. Кондратович И. М. Історія Подкарпатської Русі для народу: факсимільне вид-ня. – Ужгород: Карпати, 1991. – 113 с.
6. Пекар А. В., ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття. – Рим, 1997. – Львів. – Т. II. – 492 с.
7. Франко І. Южнорусская литература // Зібр. тв.: У 50-ти т. – К., 1984. – Т. 41. – С. 101–161.
8. Пачовський В. Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України: Історичний нарис. – Ужгород: Закарпаття. – 132 с.
9. Мацинський І. Кінець XVIII – перша половина XIX ст. та життя і діяльність Василя Довговича: До двохсоті річниці від народження (1783–1849) // НЗМУК у Свиднику. – Пряшів, 1982. – Вип. 10. – С. 23–110.
10. Мишанич О. Біблія і давня українська література // На переломі. – К., 2002. – С. 7–17.
11. Тіхий Франтішек. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі / Переклад з чеської Любомира Белея, Михайла Сюська. – Ужгород, 1996. – 226 с.
12. Статєєва В. Вагомі етапи запровадження української мови та прогресивного письма в сферу освіти на Закарпатті в другій половині 18 – на початку 19 століття // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. – Ужгород, 2005. – Вип. 11. – С. 27–43.
13. Довгалевський М. Поетика: Сад поетичний. – К.: Мистецтво, 1973. – С. 162.
14. Шлепєцький А. Мукачівський єпископ Андрій Федорович Бачинський та його послання // НЗМУК у Свиднику. – Пряшів, 1967. – Вип. 3. – С. 223–225.
15. Послання А. Ф. Бачинського // Там само. – С. 226–241.
16. Франко Іван. Іван Вишенський і його твори // Зібр. тв.: У 50-ти т. – К., 1981. – Т. 30. – С. 7–211.
17. Святе Письмо Старого та Нового Завіту: Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Українське біблійне товариство, 1992. – С. 731–739; 814–868.
18. Криса Б. Книга Еклезіяста в українській бароковій інтерпретації // Літературознавство: М-ли IV конгресу Міжнародної асоціації україністів. – К., 2000. – Кн. 1. – С. 164–167.
19. Лисиця В. В. Етичні мотиви східно-слов'янської ораторської прози кінця XVII – початку XVIII ст. // Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 48–79.
20. Удвари Иштван. Данье к истории карпаторусинского Просвещения на основе циркуляров Андрея Бачинского // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород, 2003. – Вип. 8. – С. 115–119.

21. Бібліотека Феодана Прокоповича: Витяг з опису Прокопович Феодан // Філософські твори: В 3-х т. / Переклад з латинської. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 3. – С. 373–377.